

en bijvoorbeeld de neogotische Willibrordkerk in Utrecht en brutalistische Thomaskerk in Amsterdam, beide gesamt-kunstwerken met een gaaf bewaarde liturgische inrichting, zeer hoog scoren.

Een sterke toren in het midden der stad brengt een heleboel, veelal nieuwe, kennis samen over kerkenbouw in de periode 1800-1970. Het is een gedegen studie met evenwichtige aandacht voor bestaande en gesloopte kerken en daarnaast ook voor niet-uitgevoerde plannen. Bovenal voorziet de publicatie in een leemte, namelijk een gedegen afwegingskader voor het al dan niet en op welke manier herbestemmen van functieverliezende kerkgebouwen. Daar is een gede-

gen kennis van de kerkgeschiedenis voor nodig en daar draagt dit boek bij uitstek aan bij. De vergelijking met gebieden over de grens helpt om dergelijke keuzes te maken. Het waarderingssysteem zelf zal voornamelijk door erfgoedprofessionals worden toegepast, maar de uitkomst biedt zeker handvatten voor kerkbesturen, lokale besturen en andere partijen, hopelijk ook in economisch minder florerende regio's, waar behoud en herbestemming soms lastig verenigbaar lijken met de weerbarstige (economische) praktijk van alle dag.

MASCHA VAN DAMME

NADIA BOURAS, JAN HEIN FURNÉE, HILDE GREEFS, JELLE HAEMERS,
MANON VAN DER HEIJDEN, ANNE-LAURE VAN BRUAENE (RED.)

WERELDSTEDEN VAN DE LAGE LANDEN STADSGESCHIEDENIS VAN NEDERLAND EN BELGIË

Amsterdam/Antwerpen (Atlas Contact) 2025, 442 pp.,
ills. in zwart-wit en kleur, ISBN 9789045051055, € 34,99

Ooit stond Schiedam bekend als 'zwart Nazareth'. Die bijnaam dankte het aan de as en roet die de vele Schiedamse jeneverbranderijen uitbraakten over de stad. Het succesverhaal van de Schiedamse jeneverproductie en het negatieve effect van de omvangrijke jeneverconsumptie op de volksgezondheid zijn al vaak beschreven, maar minder bekend is dat jenever uit Schiedam een niet onaanzienlijke rol speelde in de internationale slavenhandel. Als ruilmiddel bij de 'aankoop' van slaafgemaakten in West-Afrika én als consumptiemiddel op de plantages in de door Europeanen beheerste koloniale gebieden in Amerika leverde jenever een bijdrage aan het trans-Atlantische productie- en slavernijsysteem. De onder de Hollandse steden in de achttiende eeuw uitzonderlijke economische en demografische groei van Schiedam was dus mede geworteld in de afzetmogelijkheden van jenever in Afrika en Amerika. Daarmee wordt duidelijk hoezeer de geschiedenis van deze Hollandse stad vervlochten is

met de geschiedenis van globalisering en transregionale contacten.

Die wereldwijde vervlechting zien we ook terug in de Gentse voorstad Ledeberg in de twintigste eeuw. In het kielzog van economische globalisering werd deze arbeiderswijk na de Tweede Wereldoorlog geconfronteerd met de de-industrialisatie die veel oude Europese industriesteden en ook Gent trof. Van een traditionele arbeiderswijk transformeerde Ledeberg tot een voorportaal van Gent, waar grote aantallen migranten al dan niet tijdelijk een onderdak vonden. Hun herkomst weerspiegelt de ontwikkelingen in de wereldeconomie: inmiddels treffen we op de amper één vierkante kilometer die Ledeberg groot is 9.600 inwoners afkomstig uit 137 verschillende landen.

Deze geschiedenissen van Schiedam en Ledeberg zijn twee van de 54 verhalen die samen met de inleiding de bundel *Wereldsteden van de Lage Landen* vormen. Ze zijn geschreven door onderzoekers met heel

verschillende achtergronden en specialisaties. Zo treffen we onder de auteurs aan universiteiten verbonden historici van heel verschillende pluimage, maar ook museumconservatoren, letterkundigen, archeologen, cartografen, een antropoloog, een schrijfster van jeugdboeken en romans en een journalist. Die brede samenstelling van de groep auteurs wordt weerspiegeld in de inhoud van de bundel. De verhalen over de vele tientallen steden in Nederland, België en Luxemburg variëren van dieren als dragers van interstedelijke verbindingen in het negentiende-eeuwse Amsterdam tot sekswerkers in middeleeuws Valenciennes en van ketters in Kamerijk en Atrecht in de elfde en twaalfde eeuw, tot de multiculturele hiphopgroep Zombi Squad in het Groningen van de jaren 1990. Wat al deze verhalen bijeenhoudt is, in de woorden van de redactie, dat ‘de steden van de Lage Landen en de geschiedenis van globalisering en transregionale contacten elkaar wederzijds hebben beïnvloed en versterkt.’ En hoewel in sommige bijdragen de relatie met bovenlokale processen en structuren niet heel diepgaand is uitgewerkt, biedt *Wereldsteden* inderdaad een caleidoscopisch beeld van de steden in Nederland, België en Luxemburg en hun relaties met de wereld, en dat leidt regelmatig tot verrassende feiten en opmerkelijke inzichten.

Toch valt er over dit lezenswaardige boek ook wel wat te mopperen. Het titelwoord ‘wereldsteden’ is verwarrend en dekt niet de lading. Dat steden in de Lage Landen al sinds de oudheid op tal van manieren vervlochten zijn met verre en minder verre streken is uiteraard waar, maar dat maakt ze nog geen wereldsteden. Die term wordt immers gewoonlijk gebruikt als aanduiding van (grote) steden die door de activiteiten van bedrijven en instituties een centrale positie innemen in netwerken van economische, politieke en culturele macht en invloed. Ook een enkele auteur heeft moeite met de term. Zo schrijft Jeroen Deploige in zijn bijdrage over Borgloon in het middeleeuwse prinsbisdom Luik terecht: ‘Borgloon een middeleeuwse “wereldstad” noemen, is grotesk.’ Uit de inleiding maak ik op dat de keuze voor de term wereldsteden

is ingegeven door de wens van de redactie (of uitgever?) om aan te sluiten bij de eerder verschenen en succesvolle *Wereldgeschiedenis van Nederland* (2008), *Wereldgeschiedenis van Vlaanderen* (2008) en *Nog meer wereldgeschiedenis van Nederland* (2022). Maar dat is wat mij betreft onvoldoende grond voor de zeer ongebruikelijke invulling van de term die hier wordt gehanteerd.

Daarnaast wekt de indeling van het boek in vier tijdvakken verbazing. Als het doel van het boek werkelijk is om te tonen hoe de steden in de Lage Landen en de geschiedenis van globalisering en transregionale contacten elkaar wederzijds hebben beïnvloed en versterkt, dan had een thematische indeling veel meer voor de hand gelegen. De 54 bijdragen laten zich immers goed groeperen onder thema's als migratie, commerciële vervlechting, culturele interactie en politieke machtsverhoudingen. Nu wordt de inhoudelijke boodschap door die keuze voor een chronologische indeling eerder verzwakt dan versterkt en bovendien heeft deze indeling de redactie beroofd van de mogelijkheid tot het toevoegen van thematische samenvattingen en reflectie. Dat is jammer, want in de inleiding komen die zaken nauwelijks aan bod.

Deze kanttekeningen nemen evenwel niet weg dat *Wereldsteden van de Lage Landen* voor een breed publiek een gevarieerd en aantrekkelijk beeld schetst van de bovenlokale relaties van een groot aantal steden en stadjes (en een enkele stadswijk) in België, Nederland en Luxemburg door de eeuwen heen. Dat maakt het vooral een fijn boek om in te grasduinen en je vervolgens te verdiepen in een van de vele verhalen die hier worden gepresenteerd. Het leesplezier wordt nog vergroot door de aantrekkelijke vormgeving en de bij elke bijdrage opgenomen afbeelding in kleur. Het lijstje met titels aan het eind van elk hoofdstuk biedt de nieuwsgierige lezer bovendien een ingang tot de voor het onderwerp relevante literatuur. Handig zijn ook de vier in kleur afgedrukte kaarten die de locatie weergeven van de behandelde steden in de middeleeuwen, in 1648, in 1815 en in de huidige tijd.

CLÉ LESGER